

EDİRNE MÜZESİNDEKİ HAYVAN MOTİFLİ İŞLEMELER

Neriman KÖYLÜOĞLU

Edirne Müzesi koleksiyonları içinde işlemler büyük çoğunluk teşkil etmektedir. Bunlar çevre, yağlık, uçkur, işlemeli örtü, havlu, hamam havlusu, baş örtüsü ve yatak takımlarıdır. Bu eserlerin büyük bir kısmı yöreden olmakla beraber Anadolu'dan ve bilhassa Ege'den gelenler de içlerinde bulunmaktadır. Her genç kız geleneklere göre çeyizini kendi hazırlar, ya tezgahta halı, kilim dokur, ya da gergefte nakış işler, eserlerini yaparken dokumasını kendi yetiştirdiği malzeme ile el tezgahlarında dokunmuş, ipliklerini tabiatın çeşitli nebatlarından faydalanıp kök boya ile boyayıp renklendirmiştir. Motifler eski Ata gelenekleri ve günlük yaşantısı içindeki şekillerdir. Her şeklin ayrı bir anlamı ve her rengin ayrı bir dili vardır. Motifler ve renkler bölgeden bölgeye değişir. Anlıyanlar; üzerindeki motif ve renklerden mutluyu mutsuzu rahatlıkla anlayabilir. Çeyiz eşyası olarak nişanlıya verilen çevre ve peşkirler bir nevi sessiz anlaşma vazifesini görür. Düşündüklerini renklerle ifade ederler. Sevgiliye verilen sarı yağlık; "derin sevgiyi" yeşil, "Murad", belirtir. (Aşkına karşılık bekler). Mavi; "Umutlu" pembe ise mutsuzluğu dile getirir¹.

Bu eski Türk işlemlerinde görülen ilk motifler geometrik şekiller ile hayvan motifleridir. Bunlar Orta Asya Bozkırlarından gelen hayvan üslubu olup, Ata kültürü olarak şuur altında yaşayarak tabiat üstü kuvvetlerden korunmak üzere bir tılsım olarak işlenmiştir². Daha sonraki devir-

lerde bilhassa XVI. yy.dan itibaren hayvan motifleri azalmış, yerini nebatî motifler almıştır. İşleme ve diğer sanat kollarında bilhassa kumaşlarda çok kullanılmıştır. Bunların çeşitleri tespit edilemeyecek kadar çoktur. Genel olarak bitki motifleri ağaç, meyve ve çiçek grubu altında toplanır³.

Edirne Müzesi işleme koleksiyonunda bitki motifli olanlar yanında hayvan ve kuş motifli olanlar da vardır. Hayvanlardan kuşlara daha fazla yer verilmiştir. İslâm dini kuşlara özel bir yer ve değer vermiştir⁴. Onların gökte uçan meleklerle benzediklerini düşündüğü için sevilir, saygı görürler.

Hatta Kur'anda Nur suresinde kuşların Tanrı'ya dua ve tesbih eyledikleri zikredilir.

Yine eskiler kuşlara olan sevgilerinden oturdukları, ibadet ettikleri yerlere damlaların altına kuş evleri yaparlar, hem onları korumuş hem de mimarî eserler meydana getirmişlerdir. Her işin başı olduğu gibi kuşların da başı zümrüd-ü Ankadır. İyilik ve yardımsever olarak sembolize edilir. Koleksiyonda bir çevre köşelerine işlenmiş çok stilize Zümrüd-ü Anka kuşu motifi vardır. Çok değişiktir (Resim 1).

Kuşlar bazen tek olarak ta işlenir. Haberci ve saadet anlamı taşır. Yine elimizde kenarında çok karışık olduğu için okunamayan eski yazılı kuşlu bir çevre de vardır. Yalnız iki başta "Maşallah" yazısı okunabilmektedir. Belki de bir şiirden alınmıştır (Resim 2-4).

¹ Önder, Mehmet: Anadolu'da Halı kilim demek Kültür ve Sanat. Haziran 1973 Sayı 92.

² Diyarbakirli, Nejat: Türk Sanatı. Kaynakları, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve incelemeleri I. s. 200.

³ Ünal, İsmail: Türk İşlemleri Türk Etnografya Dergisi I. s. 83-85.

⁴ Aksel, Malik: Yazı ve Resimde Kuşlar: Türk Folklor Dergisi sayı 204. s. 4127.

Çoğunlukla kuşlar dal üzerine konmuş olarak gösterilmiştir. (Resim 5-6) Yavrusu ile birlikte işlenen kuşlar seyrek yapılmıştır. Peşkir kenarında çok stilize bir kuş ile yavrusu görülmektedir (Resim 7).

Karşılıklı kuşlar derin sevgiyi temsil eder. Çoğunlukla çevre köşelerine işlenmiştir (Resim 8-9).

Havuz başında kuşlar kara sevdâyı temsil eder. Sevgiliye gönderilen yağlıkta sevdasından yanıp tutuştuğunu kendisini bir an önce almasını imâ eder. Bir peşkir ucunda fıskiyeli havuz başında karşılıklı papağanlar vardır (Resim 10-11).

Bir de halı ve çinilerde çok görülen bir motif vardır. Aynı motif elimizde bulunan bir örtü kenarında karşımıza çıkar. Bu bir servi ağacına benzeyen bir şekil ile yanlarında karşılıklı stilize kuşlar vardır. Servi ebedî hayatı basülbadelmevt (yeniden dirilme) gibi sembolik manâ taşır⁵. Yanındaki hayali kuşların bekçi ve bilhassa cinlerin fenalık kuvvetlerine karşı bekçi oldukları kabul edilir. Bu motif Arkeolojik buluntularda da karşımıza çıkar (Resim 12-13).

Yuvada kuşlar ve grup halinde işlenen kuşlar da aile özlemini dile getirirler pembe ipek kuşak köşesine işlenen üçlü stilize kuşlar ise sahibinin aile özlemi için kıvrandığı fakat karşılık görmeyip bozulduğunu anlatır (Resim 14-17).

Kuş motifli işlemler yanında totem hayvanı olarak bilinen horoz motifliler de vardır. Bunlar sembolik anlamlı olduğu gibi bölge karakterini de aksettirir. Denizli'den gelme bir çevre ve peşkire de tipik Denizli horozu işlenmiştir. Horozun yanlarına "Maşallah" yazıları da işlenerek nazara karşı bir nevi korunmuş olur (Resim 18-20).

Çok sayıda yumurtalarından dolayı bereket sembolü olan balık, halı, kilim, taş eserler ve çinilerde de sevilmiş ve çok kullanılmıştır⁶.

⁵ Gönül, Macide: Türk Nakış ve İşlemleri. Türk Folklor Araştırmalar Dergisi. Kasım 1971 s. 6141.

⁶ Öney, Gönül: Anadolu'da Selçuk Sanatında Balık Figürü Sanat Tarihi Yıllığı 1966-1968.

Not: Resimleri çizen Erdoğan Köylüoğlu.

Peşkir ucuna işlenmiş bir balık motifi çiçekler arasında harikulâde hareket ifade eder (Resim 22).

Çevre ucunda işlenmiş bir balık motifinin benzerini de Selçuklu taş eserleri arasında görmek mümkündür. Bu da Türk kadınının sanat gücünü ortaya koyar (Resim 21).

Ayrıca bir çevre kenarlarına işlenmiş stilize balık motifi ise bize Yunus Efsanesini hatırlatır (Resim 23).

Av hayvanı olarak bilinen ve ava meraklı sevgiliye verilen peşkirde atlıyan çok stilize keçiler ile yine bir uçkur ucunda geyik motifi de vardır. Eski Türkler de hayvan mücadele sahnelerinde çok kullanılmış olan geyik ve dağ keçileri geceyi temsil eder. Pars, kaplan, aslan gibi yırtıcı hayvanlar ise gündüzü temsil ederdi. Bizim elimizde olanlar daha çok dekoratif anlamlı işlenmiştir. (2) (Resim 24-25)

İşleme koleksiyonumuzda peşkir kenarına işlenmiş şifa ve saadet sembolü olan ve halk arasında "tılsım" diye adlandırılan ejder motifi de bulunmaktadır. Bir hayat ağacı kenarında ve karşılıklı olarak zincirle bağlanmış iki ejder ile, etraflarında küçük kuşlar da vardır (Resim 26).

Elimizde çok enteresan bir diğer çevre köşelerine çok stilize edilmiş arı motifi yapılmıştır. Çok nadir olarak rastlanan bir motiftir (Resim 27).

Bu işlemler kadının günlük yaşantısı içinde iç dünyasını aksettirmektedir.

Türk işlemlerinde perspektif yoktur. Bir çiçek buketi yanına sanatkar isterse kocaman bir servi de yapabilir. Fakat gözü hiç bir şekilde rahatsız etmez.

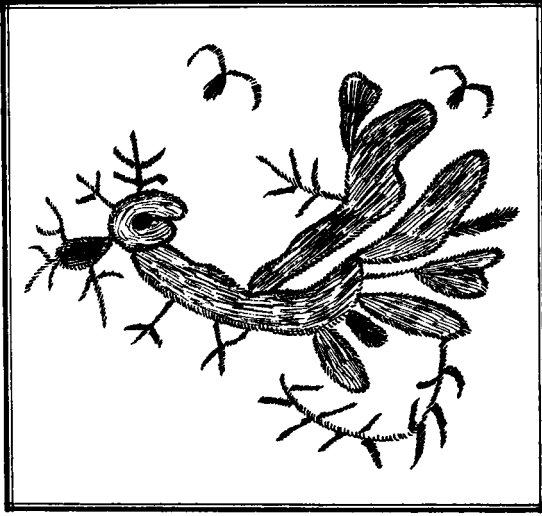
Renklerde de belirli kaideler yoktur. Bazen kuşun bir kanadı mor, bazen bir ayağı da sarı olabilir. Görünüşte birbirine uymayan renkler kompozisyon içinde ahenklidir.

Türk işlemlerine muşabak, çin iğnesi, sarma, vesaire gibi nakışlar tatbik edilmiştir. Burada nümunelerini verdiğimiz muhtelif parçalar da bu işler görülmektedir.

İşlemler daha ziyade beyaz ince keten, pamuk ve bazen ipekli kumaşlar üzerine yapılmıştır. İşleme malzemesi olarak tel sırma ve renkli ipek kullanılmıştır.

D İ Z İ

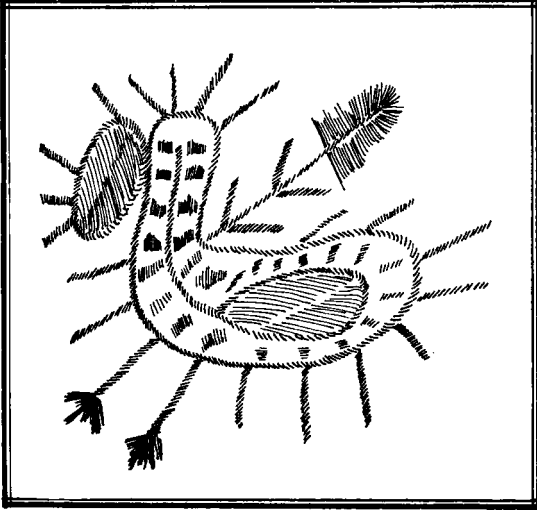
<u>Eserin Cinsi</u>	<u>Motifin İsmi</u>	<u>Geldiği Yer</u>	<u>Müze En. No.</u>	<u>Resim No.</u>
Çevre	Zümrü-dü Anka kuşu	Ege Bölgesi	4111	1
Çevre	Etrafı eski yazılı kuş	Bursa	3588	2
Çevre	Stilize Kuş	Musul Beyli köyü	3534	3
Çevre	Stilize Kuş	Denizli	5797	4
Çevre	Dal üzerinde kuş	Edirne	3595	5
Çevre	Dal üzerinde kuş	Edirne	2931	6
Peşkir	Yavrusu ile birlikte kuş	Ege Bölgesi	3828	7
Çevre	Karşılıklı kuşlar	Bursa	3026	8
Çevre	Karşılıklı kuşlar	Edirne	2932	9
Peşkir	Fıskiyeli Havuz başında papağanlar	Ege Bölgesi	4654	10
Çevre	Karşılıklı kuşlar	Ege Bölgesi	4710	11
İşlemeli örtü	Servili Kuşlar	Denizli	5798	12
Peşkir	Servili kuşlar	Ege Bölgesi	4341	13
Çevre	Yuvada kuşlar	Edirne	3529	14
Kuşak	Grup halinde kuşlar	Ege bölgesi	4417	15
Peşkir	Yuvada kuş	Bursa	3574	16
Peşkir	Grup halinde kuşlar	Kütahya	3817	17
Çevre	Denizli Horozu	Denizli	5799	18
Makrama	Horoz ve civciv	Denizli	5800	19
Çevre	Horoz ve civcivler	Kırklareli	4062	20
Çevre	Çift balıklı	Kırklareli	4065	21
Peşkir	Balık	Ege Bölgesi	5801	22
Çevre	Yunus efsaneli balık	Marmara Bölgesi	5802	23
Peşkir	Atlayan keçiler	Marmara Bölgesi	5598	24
Uçkur	Geyikli	Edirne	4675	25
Peşkir	Ejderli	Bursa	3575	26
Çevre	Arılı	Ege Bölgesi	5597	27

Res. 1 — Çevre-Zümrüd-ü Anka kuşu (En. No: 4111).

Res. 2 — Çevre-Etraftı eski yazılı kuş (En. No.: 3588).

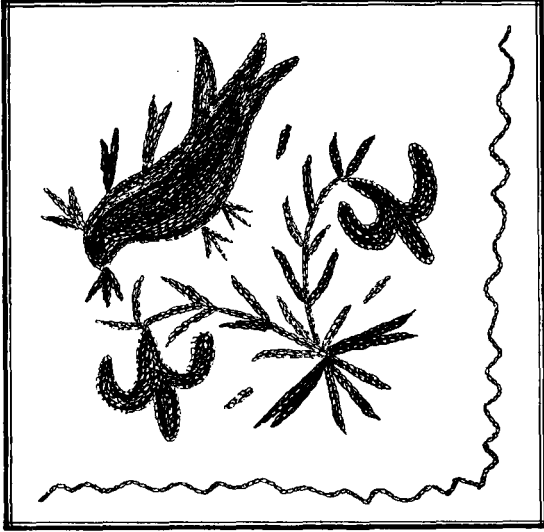
Res. 3 — Çevre-Stilize Kuş (En. No: 3534)

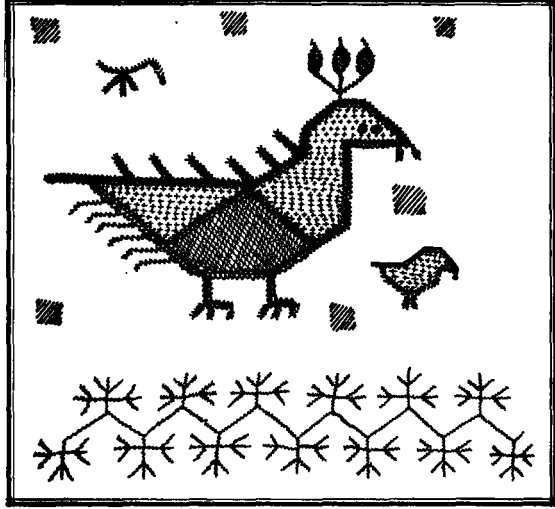
Res. 4 — Çevre-Stilize kuş (En. No: 5797).

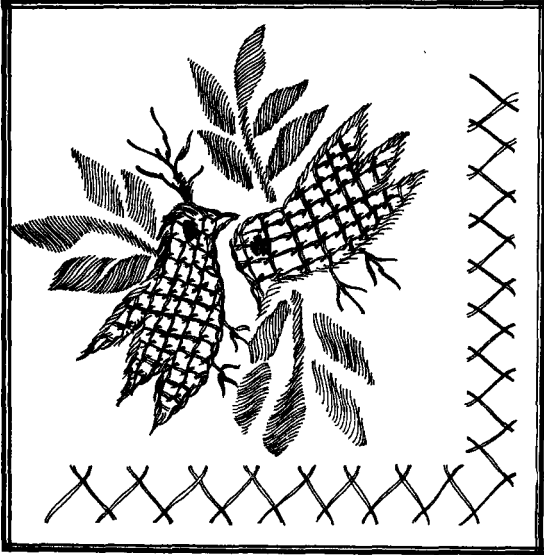
Res. 5 — Çevre-Dal üzerinde kuş (En. No.: 3595)

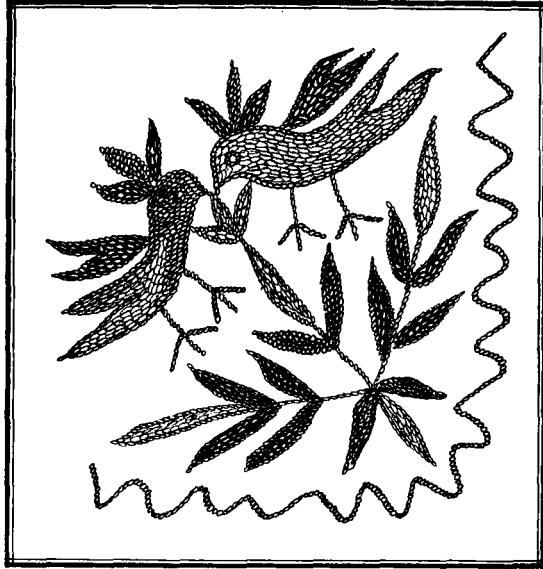
Res. 6 — Çevre-Dal üzerinde kuş (En. No: 2931).

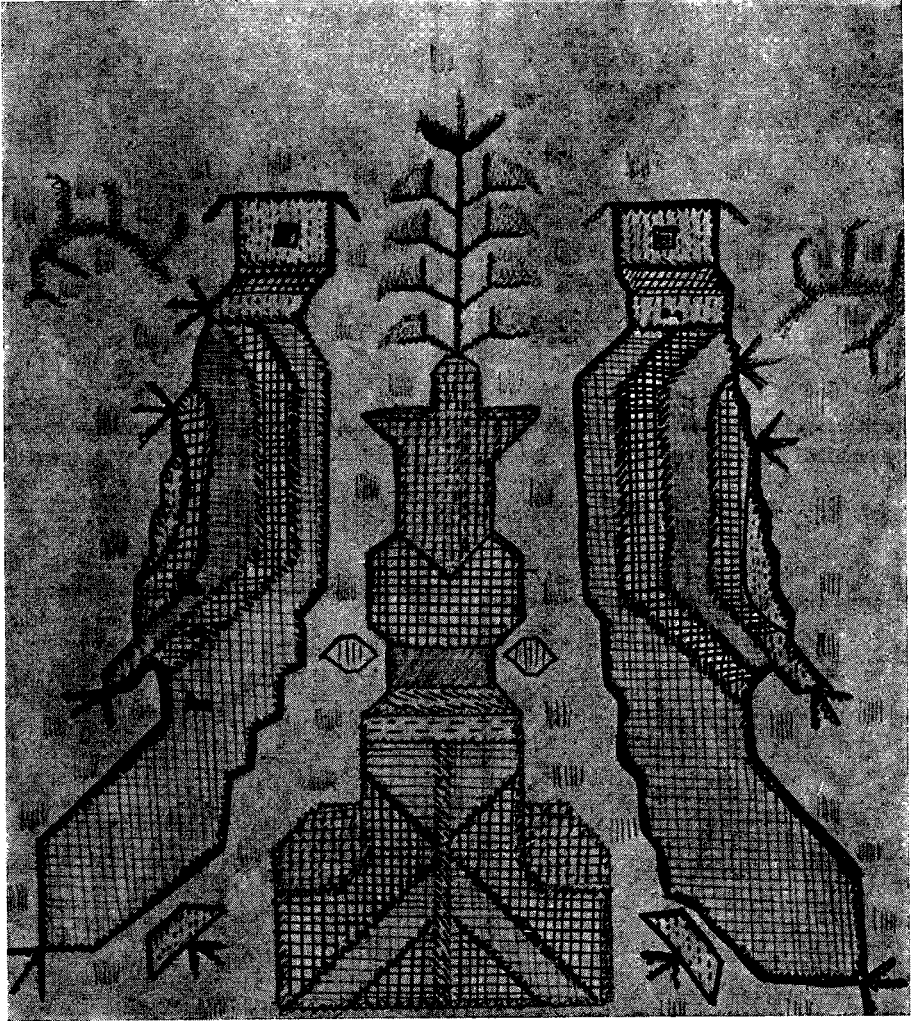
Res. 7 — Peşkir-yavrusu ile birlikte kuş (En. No: 3828)

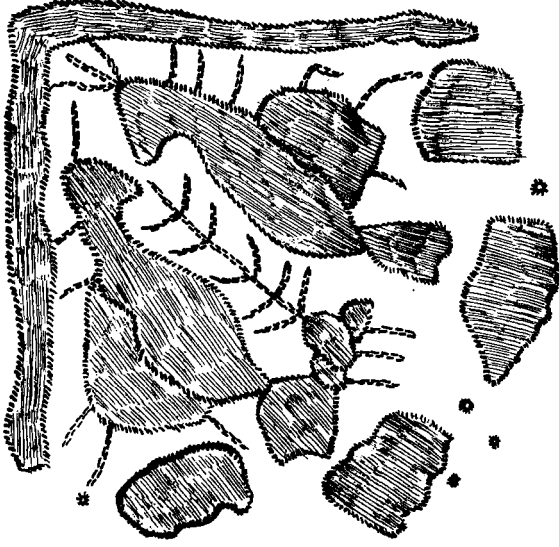
Res. 8 — Çevre-Karşılıklı kuşlar (En. No: 3026).

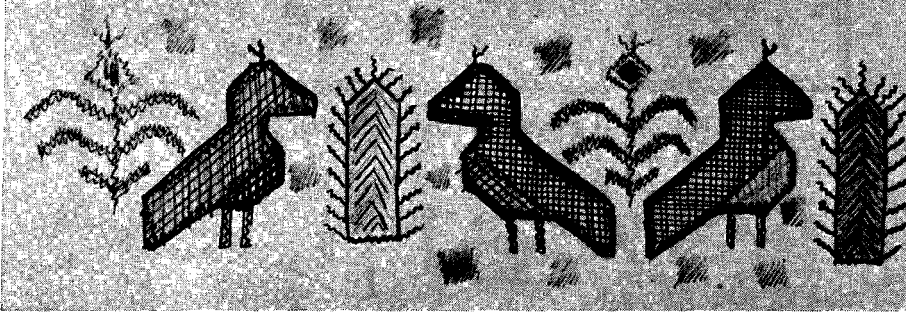
Res. 9 — Çevre-Karşılıklı kuşlar (En. No: 2932).

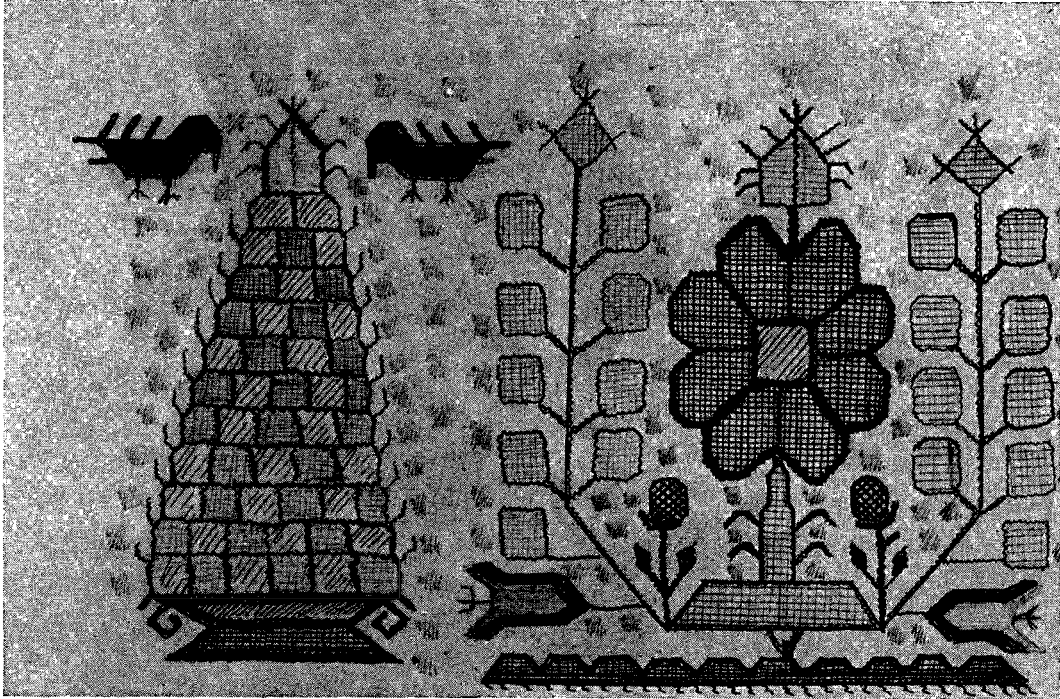
Res. 10 — Peşkir-Fışkiyeli havuz başında Papağanlar (En. No: 4654).

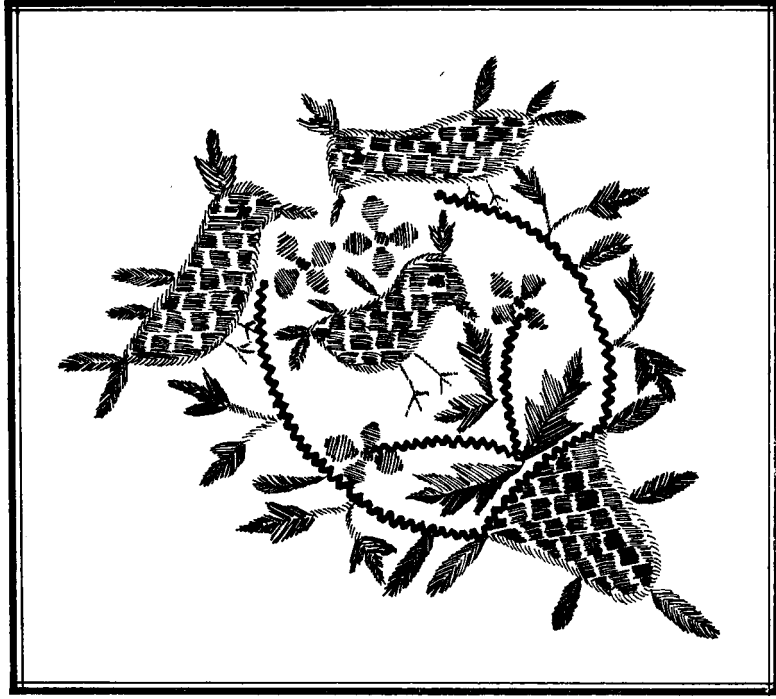
Res. 11 — Karşılıklı kuşlar-çevre (En. No: 4710).

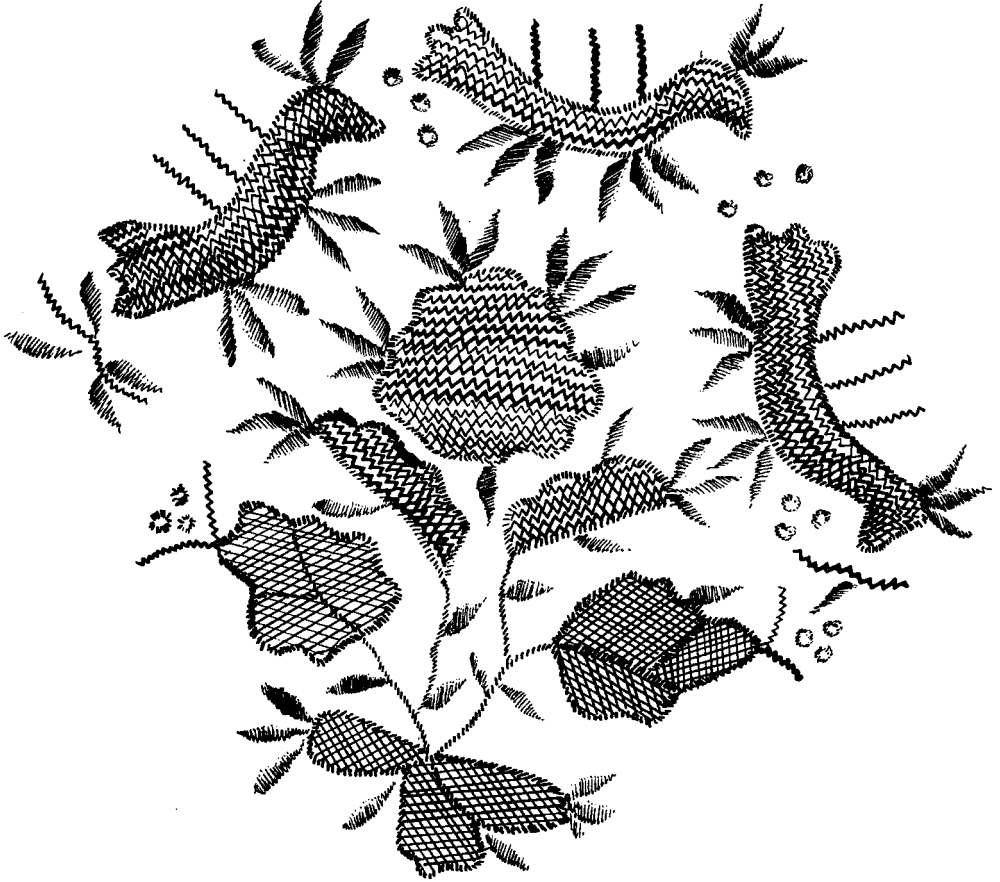
Res. 12 — İşlemeli örtü-Servili kuşlar (En. No: 5798).

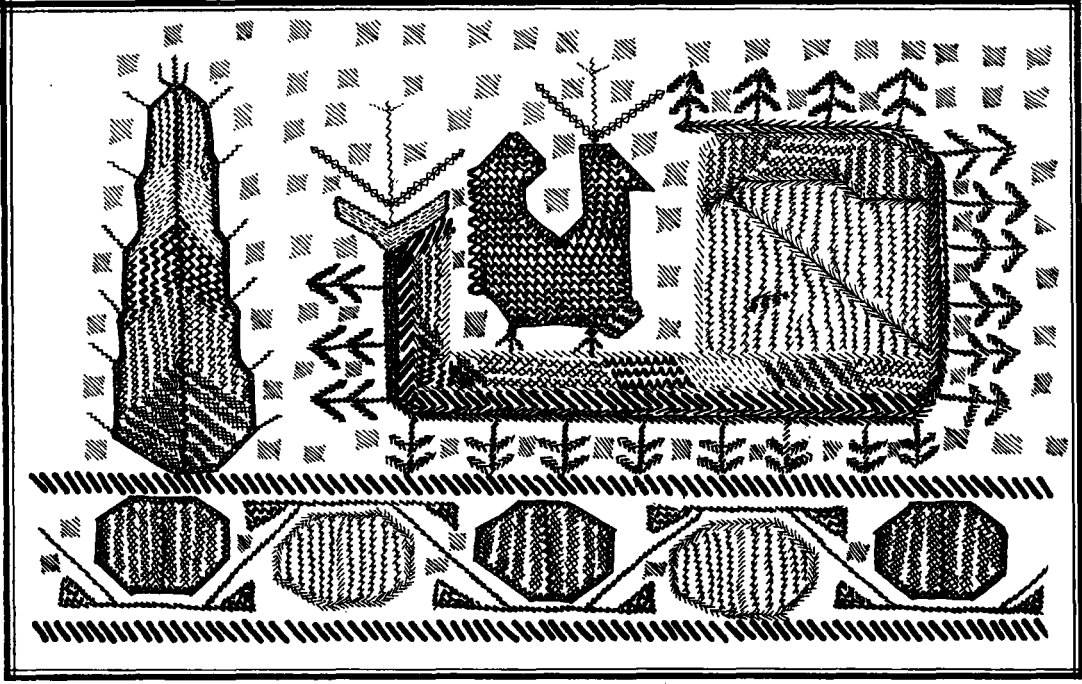
Res. 13 — Peşkir- Servili kuşlar (En. No: 4351).

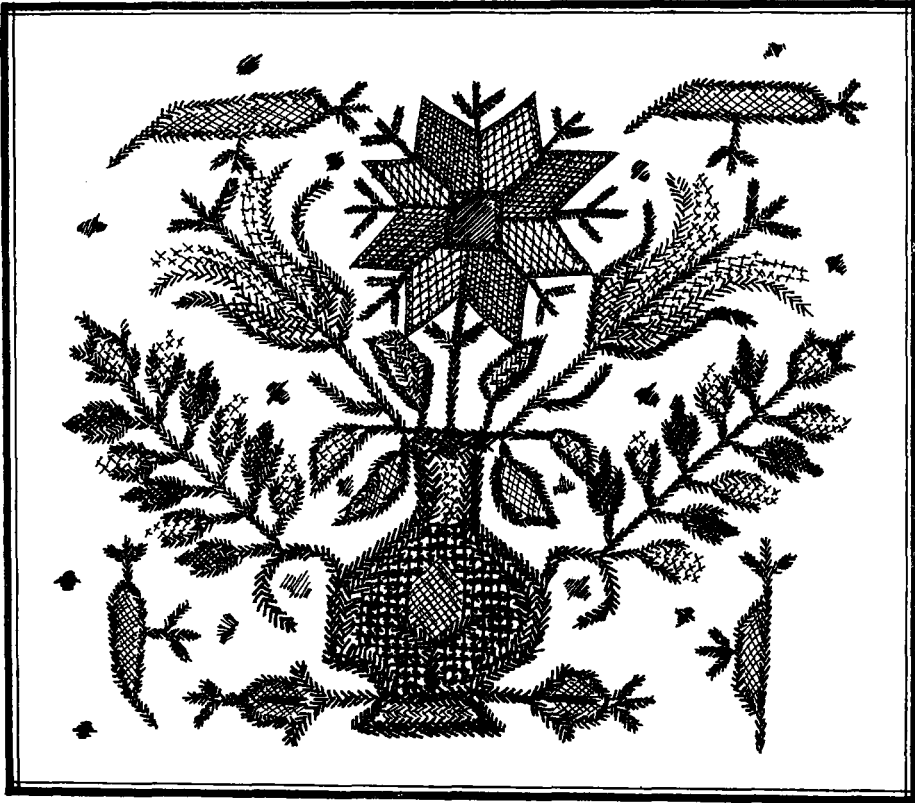
Res. 14 — Çevre-Yuvada kuşlar (En. No: 3529).

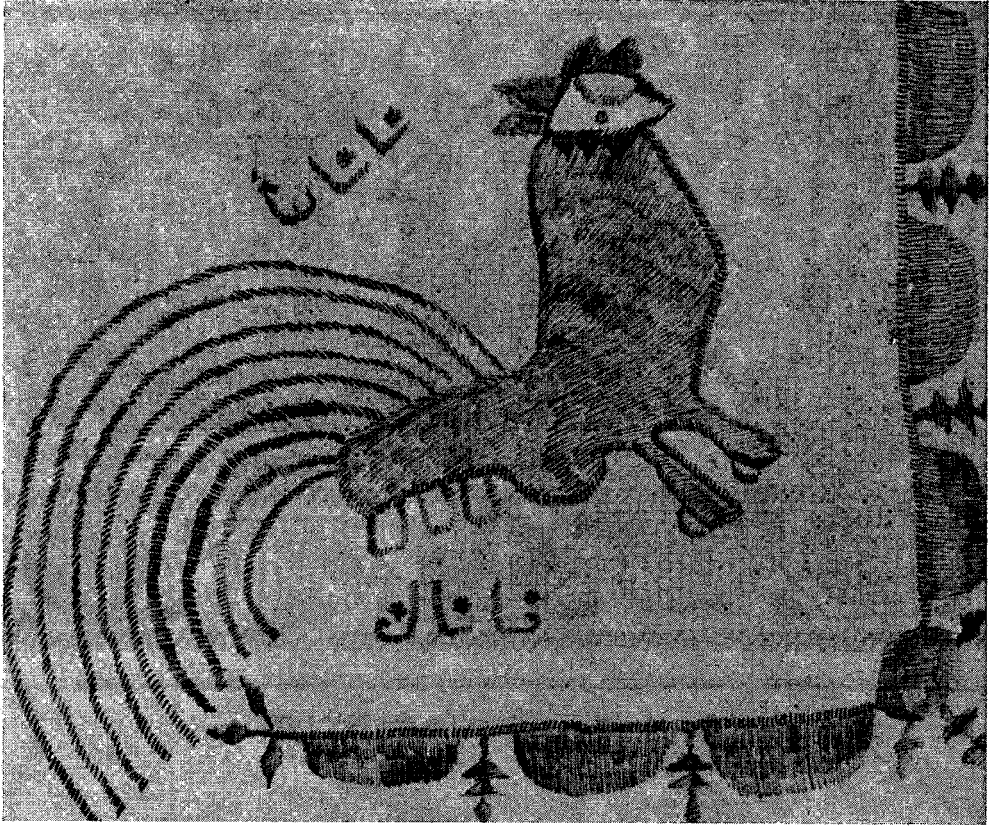
Res. 15 — Kuşak-grup halinde kuşlar (En. No: 4417).

Res. 16 — Peşkir-Yuvada kuş (En. No: 3579).

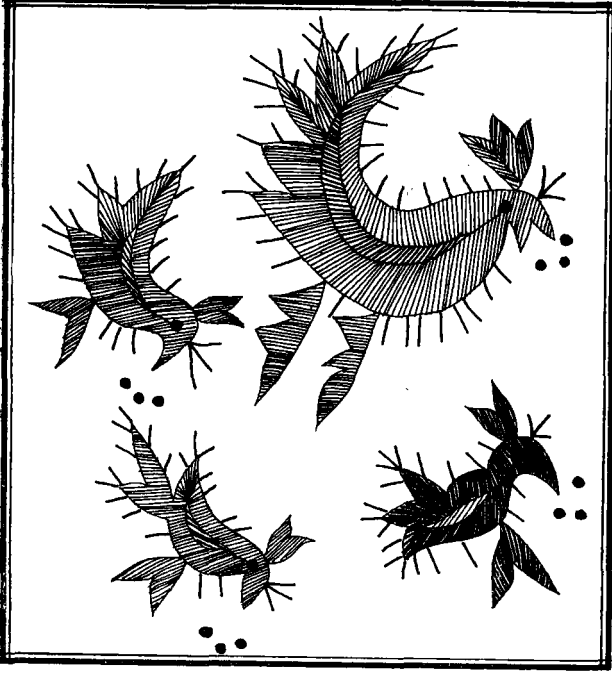
Res. 17 — Peşkir-Gurup halinde kuşlar (En. No: 3817)

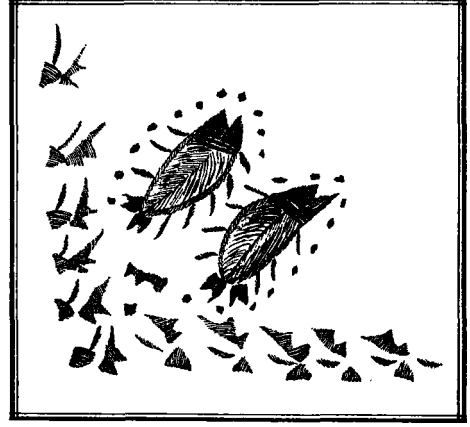
Res. 18 — Çevre-Denizli horozu (En. No: 5799)

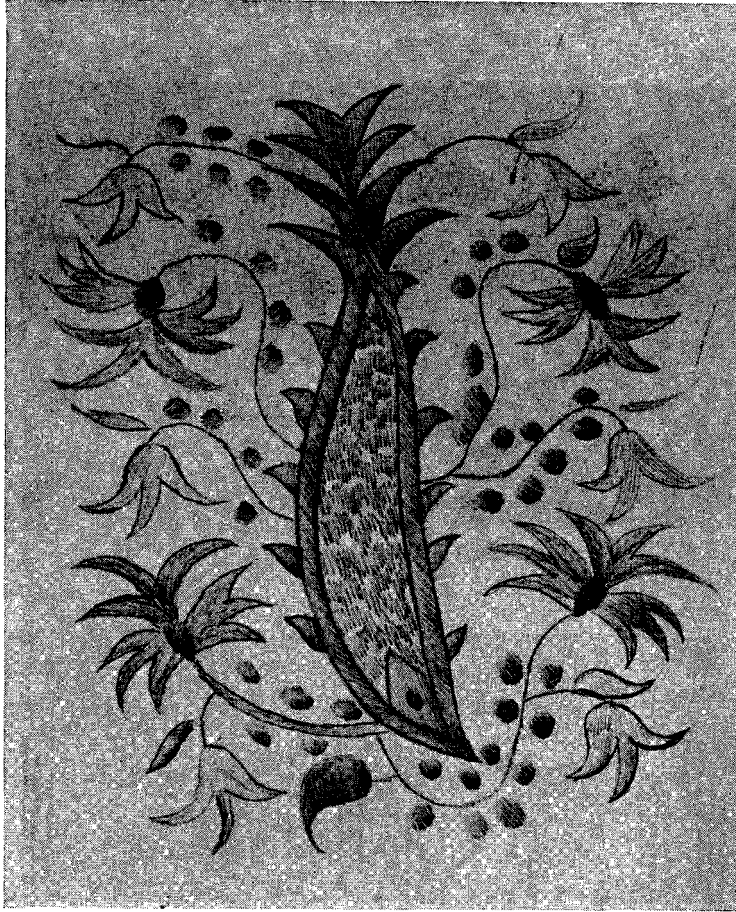
Res. 19 — Makrama-horoz ve civiv (En. No: 5800).

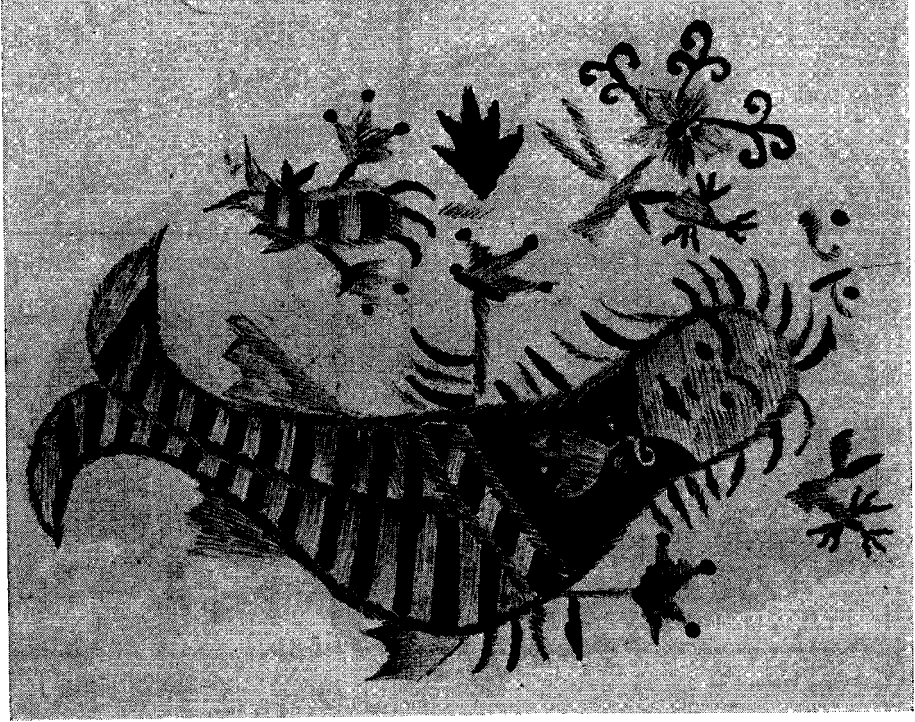
Res. 20 — Çevre-Horoz ve civcivler (En. No: 4062).

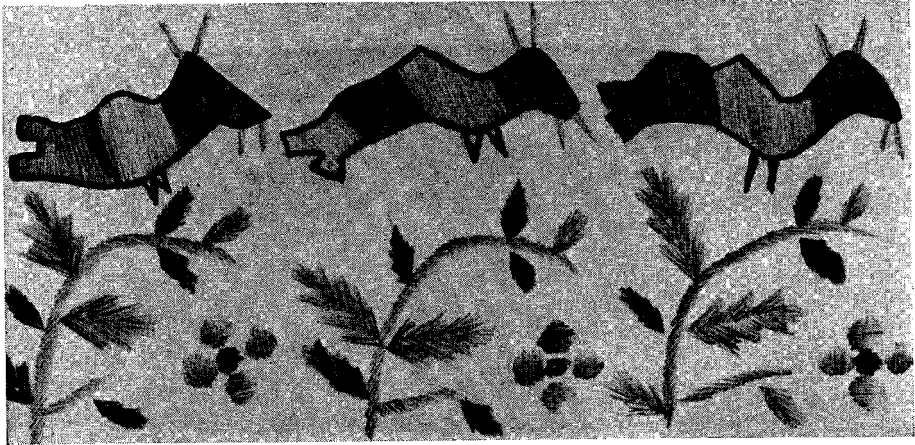
Res. 21 — Çevre-Çift balıklı (En. No: 4061).

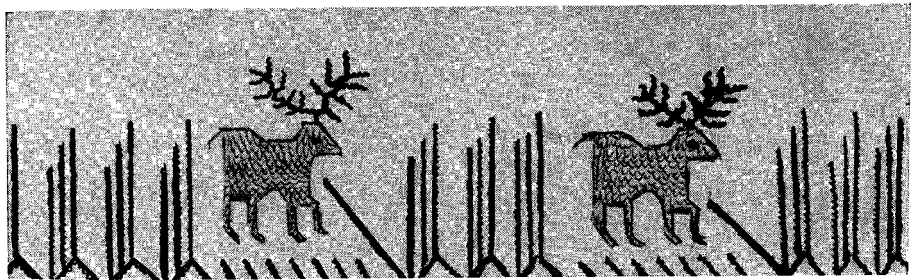
Res. 22 — Peşkir-Balık (En. No: 5801).

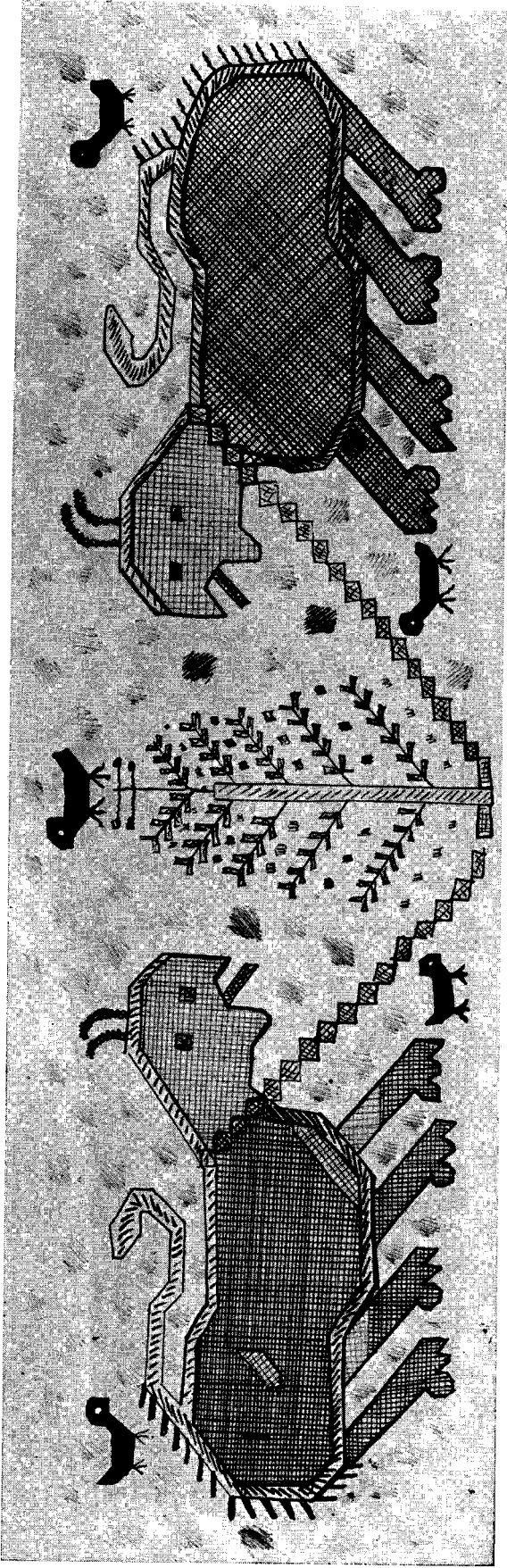
Res. 23 — Çevre-Yunus efsaneli balık (En. No: 5802).

Res. 24 — Peşkir-Atlayan keçiler (En. No: 5598).

Refî 25 — Uçkur-Geyikli (En. No: 4675).

Res. 26 — Peşkir-Ejderli (En. No: 3575).

Res. 27 — Çevre-Arılı (En. No: 5597).